

თამარ ლომიძე
(საქართველო)

რიტმული დანაწევრების ფუნქცია ლექსში

აღბათ, არ არსებობს ჰუმანიტარულ მეცნიერებების ობიექტი, რომელიც ისე ცალმხრივად შეისწავლება, როგორც – პოეტური (ლექსითი) ტექსტები. მათი ანალიზისას, ჩვეულებრივ, განიხილავენ ან მხოლოდ ტექსტების შინაარსსა და სახეობრივ სისტემას, ან მხოლოდ ფორმალურ თავისებურებებს – მეტრიკას, რითმას და ა.შ. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ლექსის შინაარსისთვის ამავე ლექსის ფორმალური თავისებურებები მარტოოდენ ერთგვარი დანამატია, ისევე, როგორც ფორმისთვის – შინაარსი. რა თქმა უნდა, მკვლევრები აღიარებენ, რომ „ლექსების კითხვისას ჩვენ არასოდეს აღვიქვამთ მხოლოდ იმას, რაც ნათქვამია სიტყვიერად – ჩვენ ყოველთვის შევიგრძნობთ იმასაც, რასაც გვეუბნება მათი მეტრი, რიტმი, რითმები, სტროფები“ (Гаспаров 2003: 3), მაგრამ ანალიზისას, როგორც წესი, ლექსითი ტექსტების შინაარსსა და მათ ფორმალურ-სტრუქტურულ თავისებურებებს ერთმანეთისგან მკვეთრად მიჯნავენ. ლექსითი ტექსტების ანალიზის ეს მყარი ტენდენცია იმდენად დიდი ხნის (საუკუნეების განმავლობაში) არსებობს, რომ მას შემთხვევით მოვლენად ვერ მივიჩნევთ. როგორც ჩანს, შესაძლებელია ვაღიაროთ, რომ ლექსითი ტექსტების ფორმალური ასპექტი (ისევე, როგორც – მისი შინაარსი) გარკვეული (თუმცა, რასაკვირველია, არა სრული) ავტონომიურობით ხასიათდება. ი.მ. ლოტმანი აღნიშნავდა: „ლექსის შესწავლის ამოსავალ პუნქტს წარმოადგენს ლექსის როგორც ასეთის პარადოქსულობის გაცნობიერება. პოეზიის არსებობა უდავოდ დადასტურებული ფაქტი რომ არ იყოს, შეიძლებოდა საკმარისად დამაჯერებლად დაგვემტკიცებინა, რომ მისი არსებობა შეუძლებელია“ (Лотман 1972: 34), და ამ პარადოქსულობის ერთ-ერთი მიზეზი, როგორც ჩანს, პოეზიის ზემოხსენებული თვისება უნდა იყოს. ნიშანდობლივია, რომ მეცნიერებაში არაერთხელ დასმულა შეკითხვა: რა ფუნქციას ასრულებს ლექსის ფორმალური ასპექტი და რა საჭიროა ის, თუკი ლექსის „შინაარსის“ გააზრება შესაძლებელია ამ ასპექტისგან აბსტრაქტიზების შემთხვევაშიც?

იქნებ, პოეზიის ფორმალური თავისებურებები, და კერძოდ, მისი ძირითადი ნიშან-თვისება, რომელიც ლექსს პროზისგან განასხვავებს – ანუ რიტმული დანაწევრების პრინციპი – მართლაც „გვეუბნება“ რაიმეს? წინამდებარე სტატია წამოადგენს ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის ერთგვარ მცდელობას.

* * *

გავიხსენოთ, რაში მდგომარეობს ძირითადი განსხვავება ლექსითი ტექსტის შინაარსსა და მის ფორმალურ თავისებურებებს შორის? თითოეული ლექსითი ტექსტის შინაარსში აისახება ავტორის **ინდივიდუალური** მსოფლალქმა, სივრცისა და დროის მისეული კონცეფცია (და ამ მხრივ ლექსითი ტექსტები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან) და ა.შ., ხოლო ფორმალური თავისებურებები, მათი ვარიაციულობის მიუხედავად, ექვემდებარებიან საერთო პრინციპს – ესაა ლექსითი მეტყველების რიტმულობა. რიტმულობა, ანუ დისკრეტულ მონაკვეთებად დანაწევრებულობა ლექსითი მეტყველების **ზოგადი პრინციპია**. როგორც უნდა განსხვავდებოდნენ ლექსითი ტექსტები ერთმანეთისგან (შინაარსით ან ფორმით), ლექსთწყობის რომელ სისტემასაც უნდა მიეკუთვნებოდეს ისინი, ეს ზოგადი პრინციპი უცვლელი რჩება. დავაკონკრეტებთ ზემოთ დასმულ კითხვას: იქნებ, რიტმული დანაწევრებულობა უბრალოდ, ლექსითი ტექსტის წმინდა ფორმალური, ასემანტიკური კომპონენტი კი არაა, არამედ თავისი განსაკუთრებული სემანტიკა აქვს?

* * *

საერთოდ, ენაში სამყარო წარმოგვიდგება, როგორც ცალკეული, დისკრეტული, **განსხვავებული** საგნებისა და მოვლენების ერთობლიობა, რომელშიც ჩვენი აზროვნება ეძიებს მიზეზშედეგობრივ და სხვა სახის ლოგიკურ კავშირებს, განსაზღვრავს ობიექტთა დროითსა და სივრცულ მიმართებებს და ა.შ. ეს მიმართებები და კავშირები, რა თქმა უნდა, ლექსითი ტექსტების შინაარსშიც აისახება (რადგან ლექსითი ტექსტების საფუძველი ენაა), მაგრამ ლექსს ახასიათებს ის უმნიშვნელოვანესი თავისებურებაც, რომელიც რ. იაკობსონმა ჩამოაყალიბა: „პოეტური ფუნქცია ახორციელებს ეკვივალენტურობის პრინციპის პროეცირებას სელექციის ღერძიდან კომბინაციის ღერძზე“ (Якобсон 1960: 358). იაკობსონი აქ გულისხმობდა ეკვივალენტურობის არა მარტო ფორმალურ გამოვლინებებს, ესე იგი, იმას, რომ რიტმული ერთეულები ლექსში თანაფარდია ანუ ეკვივალენტურია, არამედ იმასაც, რომ ისინი სემანტიკურადაც ეკვივალენტურნი არიან. ამ ორმაგ – რიტმულ და სემანტიკურ – ეკვივალენტურობას სილაბურ-ტონურ ლექსში განაპირობებს მარცვლებრივი ოდენობების ტოლობა (ტერფებში) და მახვილთა თანაზომიერი განაწილება. რაც შეეხება სილაბურ ლექსს, მასში, ბუნებრივია, რიტმული და სემანტიკური ეკვივალენტურობის ტენდენციას ავლენენ სტრიქონები.

დავაზუსტოთ, რა სახის სემანტიკურ „დეფორმაციას“ (ტინიანოვის ტერმინი რომ გამოვიყენოთ) იწვევს ეკვივალენტურ რიტმულ მონაკვეთებად დანაწევრება ლექსში:

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვეულებრივ მეტყველებაში სიტყვები სემანტიკურად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან („ენაში მხოლოდ განსხვავებე-

ბი არსებობს“ – სოსიური 1977:152), ლექსში ისინი გათანაბრებულია რიტმული დანანევრების შედეგად, ანუ სინტაგმატური ჯაჭვის ელემენტების (სიტყვების, სტრიქონების და ა.შ.) სემანტიკა ლექსში, ამ უკანასკნელისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ფაქტორის – რიტმის ზეგავლენით იგივეობრიობის **ტენდენციას** ავლენს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ლექსიკური ერთეულები სემანტიკურად უახლოვდებიან ერთმანეთს, სინონიმისკენ მიისწრაფვიან. ვფიქრობთ, ლექსიკური ერთეულების სემანტიკის დეფორმაცია განსაკუთრებით მკვეთრად შეიგრძნობა მეტრულსა და სილაბურ-ტონურ ლექსში, რომელთა რიტმული ერთეულები (ტერფები) რიტმულ მონაკვეთთა შორის **მინიმალურნი** არიან (ანუ, ლექსითი მეტყველება მეტრულსა და სილაბურ-ტონურ ლექსთწყობებში გაცილებით უფრო დისკრეტულია, გაცილებით უფრო მეტადაა დანანევრებული, ვიდრე, მაგალითად, სილაბურში). შესაბამისად, **სიტყვების**, როგორც ლექსიკური **ერთეულების** სემანტიკის დეფორმაცია, ტენდენცია სინონიმისკენ უფრო მკაფიოდ ვლინდება. რა თქმა უნდა, მართებული არ იქნება დასკვნა, თითქოს ლექსით (რიტმულ) მეტყველებაში მხოლოდ იგივეობები შეინიშნებოდეს (მდრ. სოსიურის ზემომოყვანილი შეხედულება იმის შესახებ, რომ ენაში მხოლოდ განსხვავებებია), მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ რიტმული მეტყველების დამახასიათებელია ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური იგივეობრიობის, განმეორებადობის **ტენდენცია**.

ცხადია, სემანტიკის დეფორმირება იწვევს შესაბამისი ლექსიკური ერთეულების, ანუ აღმნიშვნელთა **სემიოტიკური მიმართებების** დეფორმირებასაც. კერძოდ, ი. მ. ლოტმანის შენიშვნით, „არაეკვივალენტური (სემანტიკური თვალსაზრისით – თ.ლ.) ელემენტების ეკვივალენტურობა გვაიძულებს ვივარაუდოთ, რომ ნიშნებს, რომლებსაც ენობრივ დონეზე განსხვავებული დენოტატები აქვთ, მეორადი სისტემის (ესე იგი, ლექსის – თ.ლ.) დონეზე საერთო დენოტატი გააჩნიათ“ (Лотман 1970: 61). ალბათ, უფრო ზუსტად იქნება, თუ ვიმსჯელებთ არა საერთო დენოტატის, არამედ – იდენტური დენოტატების შესახებ, რათა უფრო მკაფიოდ წარმოჩნდეს დინამიკური პროცესი – არა მარტო აღმნიშვნელთა, არამედ, ასევე, დენოტატთა **სწრაფვა ეკვივალენტურობისა და იგივეობრიობისკენ**. ამგვარად, ლექსისთვის დამახასიათებელი რიტმული დანანევრება განაპირობებს იმას, რომ ლექსში ასახული სამყაროც „ეკვივალენტური“ დენოტატებისგან შედგენილად წარმოგვიდგება.

როგორია ეს სამყარო და რა მიმართებები შეიძლება აკავშირებდეს ერთმანეთთან ამგვარ „ეკვივალენტურ“ დენოტატებს? იმის გათვალისწინებით, რომ რიტმულობა, ანუ დისკრეტულ მონაკვეთებად დანანევრებულობა ლექსითი მეტყველების საერთო პრინციპია, აქ ვგულისხმობთ, ზოგადად, კონკრეტული შინაარსებისგან განყენებული „წმინდა“ ფორმის, „წმინდა“ სტრუქტურის დენოტატებს (თუკი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დაუშვებთ, რომ, ზოგადად, ამგვარ ფორმას, ამგვარ სტრუქტურას თავისი განსაკუთრებული სემანტიკა აქვს და შეესაბამება გარკვეულ მსოფლალქმას).

აქ ტერმინი „სემანტიკა“ პირობითი მნიშვნელობით იხმარება, იმ გაგებით, რომელიც განსხვავდება ამ ტერმინის ლინგვისტური მნიშვნელობისგან და მხოლოდ აპოფატიკური მნიშვნელობით შეიძლება გამოვიყენოთ: ისევე როგორც მუსიკა (რომელიც ასევე „წმინდა ფორმაა“), რიტმული დანაწევრების პრინციპი (და არა რიტმულად დანაწევრებული მეტყველება), რომელიც ლექსში იჩენს თავს, გამოირიცხავს ყოველგვარ რაციონალურ ინტერპრეტაციას, ყოველგვარ ლოგიკას.

(რამდენად გამართლებულია ვარაუდი, რომ ლექსის „წმინდა“ ფორმას საკუთარი სემანტიკა აქვს? მიუხედავად იმისა, რომ ლექსის ფორმა გარკვეული ავტონომიურობით ხასიათდება, მას, როგორც ჩანს, მართლაც გააჩნია ერთგვარი სემანტიკა. ასე რომ არ იყოს, ანუ ლექსის ფორმას თავისი სემანტიკა რომ არ ჰქონდეს, ის ლექსის სრულიად შემთხვევითი, გარეშე ფაქტორი იქნებოდა და ლექსიკური ერთეულების ვერავითარ სემანტიკურ დეფორმაციას ვერ გამოინვევდა).

ექსპერიმენტის სახით წარმოვიდგინოთ ისეთი ლექსითი ტექსტი, რომელშიც რიტმულად დანაწევრებული მონაკვეთების სწრაფვა სემანტიკური იგივეობრიობისკენ ტენდენციის სახით კი არ წარმოგვიდგება, არამედ სრულად იქნება რეალიზებული (ცხადია, ამგვარ ტექსტში სემანტიკური ერთეულები – სიტყვები – სრულიად, აბსოლუტურად იგივეობრივი იქნებიან და ტექსტს არავითარი სემანტიკა არ ექნება) და განვიხილოთ საკითხი მხოლოდ და მხოლოდ ლექსის ფორმით (რიტმული დანაწევრების პრინციპით) ნაგულისხმევი ჰიპოთეტური სამყაროს შესახებ, რომლის სტრუქტურულ თავისებურებას წარმოადგენს შემადგენელი ელემენტების („ობიექტების“, „დენოტატების“) ეკვივალენტურობა და იგივეობრიობა¹.

სამყაროს სწორედ ამგვარი სურათი აისახებოდა მითოლოგიურ აზროვნებაში, როდესაც მეტყველებისა და მსოფლალქმის რიტმულობა (რომელიც თანამედროვე ადამიანისთვის დამახასიათებელი არაა) წარმოადგენდა „კოსმოსის ღვთაებრივი მონესრიგებულობის ყველაზე თვალსაჩინო ფორმას, ამიტომაც ღვთაებასთან სიტყვიერი ურთიერთობაც შესაძლებელი იყო მხოლოდ რიტმული მეტყველების მეშვეობით“ (Дьяконов 1990: 60). ამგვარ აზროვნებას პირველყოფილი აზროვნების ფრანგი მკვლევარი ლ. ლევიბრიული „დიფუზურს“ უწოდებდა (Леви-Брюль 1930); ო. მ. ფრეიდენბერგის თქმით, „აზროვნების დაუნაწევრებლობა განაპირობებდა... განსხვავებული საგნების იგივეობრიობას“ (Фрейденберг 1998: 25). მარსელ მოსის აზრით, „ცხოველები, ადამიანები, უსულო საგნები თავდაპირველად ყოველთვის აღიქმებოდნენ, როგორც სრულიად ურთიერთიგივეობრივი“ (Мосс 2011: 58); ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სამყაროს სურათი, რომელსაც წარმოგვიდგენს რიტმული დანაწევრების, ანუ ლექსის „წმინდა ფორმის“ პრინციპი, შეესაბამება სამყაროს იმ სურათს, რომელიც აისახებოდა მითოლოგიურ ცნობიერებაში.

¹ შდრ. კლოდ ლევი-სტროსის აზრი იმის შესახებ, რომ „მუსიკასა და მითოლოგიაში ადამიანის წინაშე წარმოდგებიან ვირტუალური ობიექტები“ (Леви-Строс 2000: 25-26).

ახლა დავახსიანოთ, როგორ გაიაზრებოდა პირველყოფილ, მითოლოგიურ აზროვნებაში საგნებისა და მოვლენების ურთიერთმიმართებები.

მიზეზშედეგობრივი მიმართებები, ჩვეულებრივ, აკავშირებს **განსხვავებულ** საგნებსა და მოვლენებს და ეს მიმართებები უმნიშვნელოვანესია სამყაროს ჩვენი ალქმისთვის: „თუკი მეცნიერებას... დაჰყავს ალქმათა ქაოსი წესრიგამდე, რომელშიც ტიპური მოვლენები თავიანთ ადგილს იკავებენ უნივერსალური კანონების შესაბამისად, ქაოსიდან წესრიგზე ამ გადასვლის ინსტრუმენტს მიზეზშედეგობრიობის პოსტულატი წარმოადგენს“ (Frankfort 1946: 15). მაგრამ ლექსის ფორმით ნაგულისხმევ სამყაროში, ან, უფრო ზუსტად, სამყაროს ჰიპოთეტურ სურათში, რომელიც ლექსის ფორმალურ, რიტმულად დანაწევრებულ სტრუქტურაში იგულისხმება, საგნები და მოვლენები იგივეობრივია. შედეგად, დაუშვებელია, რომ მასში იგულისხმებოდეს საგანთა და მოვლენათა მიზეზშედეგობრივი მიმართებები. სამყაროს ამგვარივე სურათია წარმოდგენილი ე.წ. „ანტიკაუზალურ“ მითოლოგიურ აზროვნებაში, სადაც მიზეზშედეგობრივი კავშირები მიენერებოდა, უბრალოდ, მეზობელ, მომიჯნავე საგნებსა და მოვლენებს, რაც, რა თქმა უნდა არ უნდა მივიჩნიოთ რეალურ მიზეზშედეგობრივ მიმართებებად. ე. კასირერი შენიშნავდა, რომ „მითში ყოველგვარი დროითი და სივრცული კონტაქტი უშუალოდ აღიქმება, როგორც მიზეზშედეგობრივი მიმართება. მითოლოგიური აზროვნებისთვის «post hoc, ergo propter hoc-ის¹ პრინციპთან ერთად განსაკუთრებით დამახასიათებელია პრინციპი juxta hoc ergo propter hoc»² (Cassirer 1955: 45)³. ასეთსავე თვალსაზრისს გამოთქვამდა ო.მ. ფრეიდენბერგი (Фрейденберг 1998 : 24).

ცხადია, რიტმული დანაწევრების პრინციპით ნაგულისხმევი ჰიპოთეტური სამყაროს ობიექტებისთვის დამახასიათებელი არ იქნება არც სხვა მიმართებები, იმათგან, რომლებიც თანამედროვე წარმოდგენით, ლოგიკურად აკავშირებს ემპირიული სამყაროს საგნებსა და მოვლენებს: ზოგადი ასეთ შემთხვევაში კერძობითის ტოლფასია, მისი იდენტურია (რადგან შეუძლებელია განზოგადების ლოგიკური ოპერაციის განხორციელება ისეთ ობიექტებთან მიმართებაში, რომლებიც ერთმანეთისგან არაფრით განირჩევიან)⁴, „ნაწილი“ კი „მთელის“ იგივეობრივია (უფრო ზუსტად, რომ ვთქვათ, ამ ცნებების გამოყენება ჩვენი ჰიპოთეტური სამყაროს მიმართ შეუძლებელია)

1 ამის შემდეგ, მაშასადამე, ამის მიზეზით (ლათ.).

2 ამის მახლობლად, მაშასადამე, ამის მიზეზით (ლათ.).

3 აქ უნდა გავიხსენოთ, რომ თვით რიტმულობა სწორედ მომიჯნავეობის (თანაზომიერ მომიჯნავე ელემენტებად დანაწევრების) პრინციპს ემყარება და ეს როგორც რიტმული ლექსითი მეტყველების, ისე მითოლოგიური მსოფლალქმის ძირითადი (და საერთო) სტრუქტურული პრინციპია.

4 ჯამბატიستا ვიკოს შენიშვნით, პირველყოფილი ადამიანი აიგივებდა ზოგადსა და კერძობითს: „პირველი ადამიანები, კაცობრიობის თითქოსდა ბავშვები, რომლებსაც არ შეეძლოთ შეექმნათ საგანთა ინტელიგიბელური გვარეობრივი ცნებები, ბუნებრივად იძულებულნი იყვნენ, შეეთხზათ ... ფანტასტიური გვარები ან უნივერსალიები, რათა მათზე, როგორც გარკვეულ ნიმუშებზე ან იდეალურ პორტრეტებზე დაეყვანათ ცალკეული სახეობები, რომელთაგან თითოეული თავის გვარს წააგავდა“ (Vico 1959: 100)

და ა.შ.. ამავე თვისებებით გამოირჩევა მითოლოგიური მსოფლალქმა: „მთელს არ აქვს ნაწილები და ის არ იშლება ნაწილებად“ (Cassirer 1955: 50); „მითოლოგიურ დროში ნაწილი განუყოფლად და სავსებით სუბსტანციურად უკავშირდება დროს, ისე, რომ მასზე ყურადღების გამახვილებისას მთელს არ ვწყდებით“ (Лосев 1977: 42). რიტმული დანანევრების პრინციპით (ანუ ლექსის „წმინდა“ ფორმით) ნაგულისხმევი სამყაროსა და მითოლოგიური აზროვნების საერთო, იდენტური ნიშან-თვისებების დასახასიათებლად მოვიხმობთ ე.მ. მე-ლეტინსკის გამონათქვამს, რომელიც პირველყოფილ მითოლოგიურ ცნობიერებას ეხება, მაგრამ რელევანტურია ჩვენი „ჰიპოთეტური“ სამყაროს დასახასიათებლადაც: „პირველყოფილი აზროვნების დიფუზურობა გამოვლინდა სუბიექტისა და ობიექტის, მატერიალურისა და იდეალურის (ესე იგი, საგნისა და ნიშნის, საგნისა და სიტყვის, არსებისა და მისი სახელის), საგნისა და მისი ატრიბუტების, ერთეულისა და მრავლობითის, სტატიკურისა და დინამიკის, სივრცული და დროითი მიმართებების არამკაფიო ურთიერთგამიჯვნაში“ (Мелетинский 1976: 165), ანუ, ფაქტობრივად, მათ ურთიერთგაიგივებაში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ, ზოგადად, ლექსმა, როგორც ჩანს, თავის სპეციფიკურ ფორმაში – რიტმული დანანევრების პრინციპში – შემოინახა უძველესი მითოლოგიური აზროვნებისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები.

* * *

საინტერესოა, რომ სამყაროს ამგვარი ალქმა არა მარტო ლექსის ფორმაშია ობიექტივირებული, არამედ გარკვეულ ეპოქებში შინაარსის დონეზეც იჩენს თავს. მაგალითად, რომანტიზმის ლიტერატურაში სამყარო გვესახება როგორც **ერთგვაროვანი** და თვისებრივად განუსაზღვრელი, **პოტენციური რეალობა**. ამის დადასტურებას ქართულ რომანტიკულ პოეზიაში წარმოადგენს ნიკ. ბარათაშვილის პოეზია, სადაც ბნელის, ბინდის, „შემოღამების“ მოტივთა ფონზე სამყაროს სწორედ რომ „მითოლოგიური“ სურათია დახატული (იხ. ამის შესახებ თ. ლომიძე. ქართული რომანტიზმის პოეტიკა. თბ., 2014). ამგვარივე ტენდენცია იჩენს თავს სიმბოლისტურ პოეზიაში, სადაც, მაგალითად, საგანი და მისი ატრიბუტი, ლოგიკური თვალსაზრისით, ერთმანეთის **ტოლფარდ მოცემულობებადაა** გააზრებული. გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიაში გამოყენებული ეპითეტები – *ლურჯი ქვიშა*, *იისფერი* (ან *ვარდისფერი*) თოვლი, *ლურჯი კომში*, *ცისფერი ატამი*, *ლაჟვარდი* სიმინდი და სხვ. – მონიშნავს, რომ ეს „ეპითეტები“ ლოგიკურ კავშირში არ არიან შესაბამის საგნებთან (მათ შორის არ შეიმჩნევა მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთდამოკიდებულება), ანუ, არსებითად, მათ ატრიბუტებს არ წარმოადგენენ და ავტონომიური, დამოუკიდებელი სემანტიკური და სინტაქსური (ვგულისხმობთ ჩვეულებრივი, ყოფითი ენის სინტაქსს) ერთეულების სახით წარმოგვიდგებიან. შედეგად, საგნებსა და მათ ამგვარ „ატრიბუტებს“ შორის შეიძლება, გარკვეული გაგე-

ბით, ტოლობის ნიშანი დაისვას და არ ვიგულისხმობთ, რომ მათ მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთმიმართებები აკავშირებს. ამგვარადვე აისახებოდა საგნებისა და მათი ატრიბუტების ურთიერთმიმართება მითოლოგიურ ცნობიერებაში, სადაც საგნებს შემთხვევითი, არაიმპანენტური ნიშან-თვისებები (ეპითეტები) მიეწერებოდა.¹

საინტერესოა ისიც, რომ მითოლოგიაში განსაკუთრებით აქტუალური იყო „შესაქმეს“, საგანთა და მოვლენათა შექმნის, მათი „დაბადების“ მოტივი: „მითის, განსაკუთრებით კი პირველყოფილი მითის კარდინალურ ნიშან-თვისებას წარმოადგენდა საგნების არსის დაყვანა მათ გენეზისამდე. საგნის არსის აღწერა ნიშნავს იმის მოთხოვას, თუ როგორ შეიქმნა ის; გარემომცველი სამყაროს აღწერა იგივეა, რაც მისი „შესაქმის“ ისტორიის თხრობა.... ამგვარი წარმოდგენების ფესვები უნდა ვეძიოთ საწყისისა და პრინციპის, დროითი და მიზეზშედეგობრივი თანმიმდევრობის, მიზეზშედეგობრივი პროცესის, როგორც მატერიალური მეტამორფოზის, ერთი კონკრეტული მატერიის მეორით შეცვლის (ინდივიდუალური მოვლენის ჩარჩოებში) მითოლოგიურ გაიგივებაში“ (Мелетинский 1976: 172); „პირველყოფილი ცნობიერებისთვის ყველაფერი, რაც ამჟამად არსებობს, – პირველსაწყისი პრეცედენტის გაშლის შედეგს, გამკვირვებულ კოსმოლოგიური მყოფობის საწყისი სიტუაციის ექსპლიკაციას (ახალ პირობებში) წარმოადგენდა. ამ გაგებით, კოსმოლოგიური მითის ყველა მოვლენა მხოლოდ განმეორებაა იმისა, რაც ზოგადად უკვე მანიფესტირებული იყო „შესაქმეს“ (ალომოვლენის) აქტში, ხოლო მითის ყველა გმირი (ალოგმირები) – დემიურგის განსხვავებული ვარიაციები იყვნენ შესაქმის მითში“ (Топоров 2010: 29-30).

„შესაქმეს“ სიტუაცია თავისებურად აისახა ნიკ. ბარათაშვილის პოეზიაშიც. როდესაც პოეტი ახსენებს „პირველად ქმნილსა ფერს“ – ლურჯს, ეს ფერი არ უკავშირდება კონკრეტულ საგნებს, არ გამოიყენება ეპითეტის ჩვეულებრივი ფუნქციით. „ლურჯი“ აქ დახასიათებულია, როგორც სხვა ფერებზე უფრო ადრე შექმნილი გვარეობრივი (სხვა ფერების მიმართ) ფერი. „პირველად ქმნილი“ ფერი ბარათაშვილთან უნდა მივიჩნიოთ ასევე „პირველად ქმნილი“ ცის ატრიბუტად. ბიბლიის მიხედვით, ამგვარი „ცა“ – ესაა უხილავი ზეციური სამყარო, ღმერთის სამყოფელი. შესაბამისად, ბარათაშვილთან „ლურჯი“ გვევლინება, როგორც სამყაროს დასაბამიერი მდგომარეობის – „შესაქმეს“ – აღმნიშვნელი სიტყვა და არა როგორც გარკვეული ფერის სახელი. მისი გამოყენება მოტივირებულია იმით, რომ ესაა მუქი, ბნელი ფერი.

დასაბამიერი ბნელი სამყარო, ბიბლიის მიხედვით, თვისებრივად განუსაზღვრელი იყო. ის მხოლოდ პოტენციურად გულისხმობდა დანაწევრებისა და კერძო ობიექტების შექმნის შესაძლებლობას. ამგვარი სიბნელი, ბნელი წარმოგვიდგება როგორც ერთგვარი სუბსტანცია, რომლისგანაც ღმერთმა შემდგომ შექმნა კერძო საგნები. ლურჯის (როგორც „ბნელი“ ფერის)

¹ ქართულ რელიგიურ სისტემაში ეპითეტების ლინგვისტური ფუნქციების შესახებ იხ. აბაკელია 2017.

სუბსტანციურობას ნიკოლოზ ბარათაშვილთან ადასტურებს გამოთქმა: „**შევერთო** ლურჯსა ფერს“. მაშასადამე, ლურჯი ფერი სიმბოლურად აღნიშნავს სამყაროს პირვანდელ, დასაბამიერ მდგომარეობას, როდესაც **ჯერ არ არსებობდა თვისებრივად განსხვავებული საგნები და მოვლენები**.

სიმბოლისტურ პოეზიაშიც ანალოგიური ვითარებაა. სიმბოლო იმგვარი ნიშანია, რომელშიც დეფორმირებულია ენობრივი სემიოტიკური მიმართებები და რომლის დენოტაცს არ წარმოადგენს ემპირიული სამყაროს ესა თუ ის საგანი ან მოვლენა. შესაბამისად, სიმბოლისტურ პოეზიაში, მის ენაში ემპირიული სამყარო წარმოგვიდგება, როგორც „ბნელი“, იდუმალი, შეუმცნებელი, მარტოოდენ **პოტენციური არსებობის სტატუსით აღჭურვილი მოცემულობა**. აქედან გამომდინარე, ამ სამყაროს ელემენტები **თვისებრივად განუსხვავებელია ერთმანეთისგან, იგივეობრივია, ისევე, როგორც რომანტიკულ ტექსტებში**.

ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ, ზოგადად, ლექსის ფორმაში და, კერძოდ, რიტმული დანაწევრების პრინციპში, კრისტალიზებულია ის ფარული მექანიზმი, რომელიც ანადგურებს საგანთა მიზეზშედეგობრივ და სხვა სახის ლოგიკურ კავშირებს, შლის განსხვავებებს ამ საგნებს შორის. ლექსის „წმინდა ფორმას“ თავისი საგანგებო (თუმცა კი, ჩვეულებრივი ენობრივი სემანტიკისგან განსხვავებული, დეფორმირებული) სემანტიკა და სპეციფიკური სემიოტიკური მიმართებები აქვს, რომლებიც გარკვეულ ეპოქებში პოეტური ტექსტების შინაარსის პლანშიც აისახა. ლექსის რიტმულ სტრუქტურაში შეინიშნება იმ ისტორიული სტადიის და იმ მსოფლალქმის ნაკვაღევი, რომელიც მითოლოგიურ ცნობიერებაშია ობიექტივირებული.

დამონებანი:

Abak'elia N. *Ep'itet'i, Rogorts Aghkmuli Samq'aros Pudzemdebluri P'rinsip'i. Udzelesi K'osmologiuri K'ontsep'tebi da Arkauli Religiuri Simboloebi Kartvelta K'ult'urul Mekhsierebashi*. Tbilisi: iliaunis gamomtsemloba, 2017 (აბაკელია, ნ. *ეპითეტი, როგორც აღქმული სამყაროს ფუძემდებლური პრინციპი. უძველესი კოსმოლოგიური კონცეპტები და არქაული რელიგიური სიმბოლოები ქართველთა კულტურულ მემსიერებაში*. თბილისი: ილიაუნის გამომცემლობა, 2017).

Cassirer E. *The Philosophy of Symbolic Forms*. Volume Two: Mythical Thought. New Heaven: yale university press. 1955.

Frankfort, H. and H. A., Wilson J. A., Jacobsen Th., Irwin W.A. *The Intellectual Adventure of Ancient Man. An Essay on Speculative Thought in the Ancient Near East*. Chicago: university of chicago press), 1946.

Freydenberg O.M. *Mif i Literatura Drevnosti*. Moskva: izdatel'skaya firma "vostochnaya literatura" RAN, 1998 (Фрейденберг О.М. *Миф и литература древности*. Москва: издательская фирма "восточная литература" РАН, 1998).

- Gasparov M.L. *Oчерk Istorii Eevropeyskogo Stikha*. Moskva: izdatel'stvo "fortuna limited", 2003 (Гаспаров М.Л. *Очерк истории европейского стиха*. Москва: издательство "фортуна лимитед", 2003).
- Giambattista Vico. *La Scienza Nuova*. Milano: Rizzoli, 1959.
- D'yakonov I.M. *Arkhaichnyye Mify Vostoka i Zapada*. Moskva: glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury izdatel'stva "nauka", 1990 (Дьяконов И.М. *Архаичные мифы Востока и Запада*. Москва: главная редакция восточной литературы издательства "наука", 1990).
- Levi-Bryul' L. *Pervobytnoye myshleniye*. Moskva: izdatel'stvo "ateist", 1930 (Леви-Брюль Л. *Первобытное мышление*. Москва: издательство "атеист", 1930).
- Levi-Stros K. *Mifologiki, t. I. Syroe i Prigotovlennoe*. Moskva-Sankt-Peterburg, 2000 (Леви-Строс К. *Мифологии, т. I. Сырое и приготовленное*. Москва-Санкт-Петербург: 2000).
- Lomidze T. *Kartuli Romant'izm is P'oet'ik'a*. Tbilisi: Ilianus gamomtsemloba, 2014 (ლომიძე თ. *ქართული რომანტიზმის პოეტიკა*. თბილისი: ილიანუსის გამომცემლობა, 2014).
- Losev A.F. *Antichnaya Filosofiya Istorii*. M.: izdatel'stvo "nauka". 2000 (Лосев А.Ф. *Античная философия истории*. Москва: издательство наука», 1977).
- Lotman YU.M., *Analiz Poeticheskogo Teksta (Struktura stikha)*. L.: izdatel'stvo "prosveshchenie", 1970 (Лотман Ю.М. *Анализ поэтического текста. (Структура стиха)*. Л.: издательство «просвещение», 1970).
- Lotman YU.M., *Struktura Khudozhestvennogo Teksta*. Moskva: izdatel'stvo "iskusstvo", 1972 (Лотман Ю.М., *Структура художественного текста*. Москва: издательство «Искусство», 1972).
- Meletinskiy Ye.M. *Poetika Mifa*. Moskva: izdatel'skaya firma "vostochnaya literatura" RAN, 1976 (Мелетинский Е.М. *Поэтика мифа*. Москва: издательская фирма "восточная литература" РАН, 1976).
- Moss M., *Obshchestva. Obmen. Lichnost' (Trudy po sotsial'noy antropologii)*. Moskva: izdatel'stvo «KDU», 2011 (Мосс М. *Общества. Обмен. Личность (Труды по социальной антропологии)*. Москва: издательство «КДУ, 2011).
- Toporov V.N. *Mirovoye Derevo (Universal'nye znakovye komplekсы)*. Moskva: izdatel'stvo "ruchopisnye pamyatniki drevney rusi", 2010 (Топоров В.Н. *Мировое дерево (Универсальные знаковые комплексы)*. Москва: издательство "рукописные памятники древней руси", 2010).
- Yakobson R. O. *Lingvistika i Poetika. Strukturalizm: "za" i "protiv"*. Moskva: izdatel'stvo "progress", 1978 (Якобсон Р. О. *Лингвистика и поэтика. Структурализм: "за" и "против"*. Москва: издательство "прогресс", 1978).

Tamar Lomidze
(Georgia)

Concerning the Function of Rhythmic Division in Verse

Summary

Key words: Rhythmic division, “Pure form” of verse, Mythological consciousness.

This article is an attempt to answer the question: what function does the formal aspect of the verse perform, in particular, its rhythmic division and what is it for, if it is possible to comprehend the “content” of the verse, abstracting from its form, from its rhythmic structure? Poetic (versified) texts are studied one-sidedly; as a rule, literary critics analyze only the content and the figurative system of the poetic text or only formal features of verse - metrics, rhyme, etc. One gets the impression that formal characteristics of verse represent only a certain external factor for the content of the verse. Researchers argue that the form and content of the verse are a single whole, but in fact they differentiate them from each other. This tendency has existed for such a long time (for centuries) that, apparently, is not an accidental phenomenon. Evidently, it is possible to recognize that the formal aspect of poetic texts (as well as their content) are characterized by a certain (although not complete) autonomy. Yu.M. Lotman noted that the initial point for the study of verse is the recognition of its paradoxicality. In our opinion, one of the reasons for this paradox, apparently, is the aforementioned characteristics of verse. M.L. Gasparov argued that we never comprehend only what is said by the meaning of the words - we also always feel what is prompted by the form of the meter, rhythm, rhyme, stanzas.

What does the form of the verse and, in particular, its main characteristics - the principle of rhythmic division prompts (or, rather, tells) us?

Generally speaking, in language, the world reveal to us as a totality: separate, discrete, different objects and phenomena, in which our thought seeks cause-and-effect and other logical connections, determines the temporal and spatial relationships of objects, etc. These relationships and connections are reflected in the content of poetic texts (since the basis of poetic texts is language), but verse has a very important characteristics formulated by R.O. Jakobson according to which the poetic function carries out the projection of the principle of equivalence from the selection axis to the combination axis. Jakobson meant not only the formal manifestations of equivalence, but also the semantic equivalence of rhythmic segments.

What kind of semantic deformations are caused in verse by division What kind of semantic deformations are caused in verse by articulation of equivalent rhythmic segments?

Despite the fact that in ordinary language the semantics of words is different (“In language there are only differences,” as Saussure argued), in verse the words are equalized due to rhythmic division, that is, under the influence of rhythm, they tend to synonymy. It cannot be said, that in verse, there are only identities (cf. Saussure’s above statement that there are only differences in language), but we can say that rhythmic parole tends to be semantically identical and repeatedly occurent.

It is obvious that the deformation of semantics also determines the deformation of the semiotic relations of lexical units, i.e. signifying. According to Yu.M. Lotman, the equivalence of nonequivalent elements makes us assume that signs that have different denotations at the linguistic level have a common denotation at the level of the secondary system. In our opinion, it is better to speak not about the “general denotation”, but about identical denotations, in order to more clearly identify the dynamic process - the striving of denotations towards equivalence and identity. Thus, the world reflected in the verse is also presented as comprised of equivalent denotations.

What is this world and what kind of relationships do such denotations bind? Under the rhythmic pattern i.e. under the division into discrete segments (which is the general principle of poetic speech), we mean a “pure” form abstracted from specific contents, a pure structure and its denotations.

Imagine (in the form of a thought experiment) a poetic text in which the striving for semantic identity is not presented in the form of a tendency, but is fully realized. Naturally, in such a text, the semantic units - words - will be completely, absolutely identical and the text will not have any semantics. Let us consider the question of the hypothetical world implied by the poetic form (by the principle of rhythmic division), the structural feature of which will be the equivalence and identity of the constituent elements (“objects”, “denotations”).

It was this image of the world that was reflected in the mythological consciousness, with its inherent rhythm of speech and perception of the world, which is confirmed by the studies of numerous scientists. Thus, we can conclude that the image of the world presented to us by the principle of rhythmic division, that is, the “pure form” of verse, corresponds to the image of the world reflected in the mythological consciousness.

How the interrelationships between objects and phenomena were comprehended in the mythological consciousness?

Causal relationships, as a rule, connect various objects and phenomena with each other, however, in a hypothetical picture of the world, implied in the formal rhythmically divided structure of verse, they are identical. Consequently, they could not be bound by such relationships. A similar picture of the world appears in “anti-causal” mythological thinking, in which, simply, causal connections were attributed to spatially adjacent objects.

Obviously, the objects of our hypothetical world will not have other relationships either of those that logically connect objects of the real world: the general in it will be equal to the single, the part will not differ from the whole. The mythological perception of the world is characterized by similar properties, which was noted by specialist-researchers.

Based on the foregoing, we can conclude that in the form of a verse and, in particular, in the principle of rhythmic division, a hidden mechanism is crystallized that destroys causal and other logical connections between objects, erases the differences between them. The “pure form” of verse has its own (albeit different from the usual linguistic semantics, deformed) semantics and specific semiotic relations. According to our analysis in the rhythmic structure of verse, the features of a particular historical stage and that perception of the world reveal, which is objectified in the mythological consciousness.